

УДК 336.748.1:339.747

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.4.7

**Олександр Г. Зима, Олена А. Небилиця,
Дарина Є. Архипова, Дар'я Е. Брусніцина**
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
**ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ФАКТОР ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ
СТІЙКОСТІ ТА РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА
В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПРАЦІ**

У статті розглянуто структуру екологічного менеджменту, напрями природоохоронної діяльності та види екологічних робіт на підприємстві. У системі заходів щодо стимулювання екологічної та енергозберігаючої діяльності дуже важливими є розробка та цілеспрямоване використання економічного механізму впливу на виробництво, що створює умови для підвищення безпосередньої матеріальної зацікавленості робочої сили підприємств у забезпеченні раціонального використання, захисту та відтворення природних ресурсів. Цей механізм базується на методах економічного управління, сутність яких полягає в управлінні інтересами та через інтереси. Економічні методи охоплюють планування, економічний облік та економічні стимули. Ці методи впливають на хід виробництва за допомогою використання економічних інструментів, таких як ціноутворення, фінансування, кредитування, матеріальні санкції та стимули, довгострокові економічні стандарти тощо. Досліджено особливості застосування системи екологічного менеджменту на підприємстві відповідно до українських і міжнародних стандартів. Визначено позитивні і негативні сторони ведення екологічного менеджменту. Система екологічного менеджменту є частиною загальної системи управління підприємством, яка включає організаційну структуру, планування, розподіл обов'язків, практичні методи, процедури, процеси та ресурси, необхідні для розробки, впровадження, та аналізу екологічної політики. Приймаючи рішення на користь такої системи, керівники виходять з його фінансових переваг (заощадження ресурсів і фондів, підвищення ефективності виробництва, розвиток потенційних ринків) та ризики, пов'язані з неадекватним ставленням до екологічних аспектів роботи підприємства, які система дозволить кардинально змінити (аварії, регуляторні санкції, труднощі із залученням нових, переважно іноземних, інвесторів, отримання банківського кредиту споживачами тощо).

Ключові слова: екологічний менеджмент на підприємстві; екологічна безпека; охорона навколишнього середовища; стандарт ISO 14000; соціально відповідальна економіка.

**Александр Г. Зима, Елена А. Небылица,
Дарина Е. Архипова, Дарья Э. Брусницина**
Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця
**ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК ФАКТОР ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
УСТОЙЧИВОСТИ И РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ
В СИСТЕМЕ ОХРАНЫ ТРУДА**

В статье рассмотрены структура экологического менеджмента, направления природоохранной деятельности и виды экологических работ на предприятии. В системе мер по стимулированию экологической и энергосберегающей деятельности очень важным являются разработка и целенаправленное использование экономического механизма воздействия на производство, создающего условия для повышения непосредственной материальной заинтересованности рабочей силы предприятий в обеспечении рационального использования, защиты и воспроизводства природных ресурсов. Этот механизм базируется

на методах економічного управління, суть которых заключається в управлінні інтересами і через інтереси. Економічні методи включають планування, економічний учет і економічні стимули. Ці методи впливають на ход виробництва посредством використання економічних інструментів, таких як цінообразованіє, фінансування, кредитуваніє, матеріальні санкції і стимули, довгострочні економічні стандарти і тому подібне. Исследовані особливості введення системи екологічного менеджменту на підприємстві в соответствии с українськими і міжнародними стандартами. Определены положительные і отрицательные стороны введення екологічного менеджменту. Система екологічного менеджменту являється частью общей системы управления підприємством, которая охватывает організаційну структуру, планування, распределение обязанностей, практические методы, процедури, процеси і ресурси, необходимые для разработки, внедрения, анализа і разработки екологічної політики. Принимая решение в пользу такой системы, руководители исходят из его финансовых преимуществ (сохранение ресурсов і фондов, повышение эффективности производства, развитие потенциальных рынков) і риски, связанные с неадекватным отношением к екологіческим аспектам работы підприємства, которые система позволит кардинально изменить (аварии, регуляторные санкции, трудности с привлечением новых, преимущественно иностранных, инвесторов, получение банковского кредита потребителями и т.д.).

Ключевые слова: екологічний менеджмент на підприємстві; екологічна безпека; охорона оточуючої середовища; стандарт ISO 14000; соціально відповідальна економіка.

**Oleksandr H. Zyma, Olena A. Nebylytsya,
Daryna Ye. Arkhypova, Dariya E. Brusnitsyna
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS A DRIVER FOR AN INDUSTRIAL
ENTERPRISE ECOLOGICAL AND ECONOMIC SUSTAINABILITY AND
DEVELOPMENT IN THE OCCUPATIONAL SAFETY FRAMEWORK**

The paper explores the structure of environmental management, directions in implementing green polices and specific types of environmental activities at the enterprise. Within a range of actions to enhance environmental and energy saving activities, the implementation and targeted use of the economic mechanism to affect production is paramount, since it creates favourable environment and encourages employees immediate motivation to ensure the rational utilization, protection and reproduction of natural resources. This mechanism is based on managerial economic methods, the essence of which is managing interests and managing through interests. Managerial economic methods include planning, business accounting and economic incentives. These methods affect production through the application of such economic tools as pricing, funding, lending policies, economic sanctions and incentives, long-term economic standards, etc. The specifics of implementing an enterprise environmental management system in line with Ukrainian and international standards has been explored along with disclosing all its pros and cons. The environmental management framework is part of the overall business management system which includes organizational structure, planning, division of responsibilities, applied methods, procedures, processes and resources needed for the development, implementation, analysis and building of environmental policy. Taking a decision in favour of such a system, managers make use of its financial advantages (resources and assets saving, enhancing production efficiency, developing potential markets) and as well as assume risks associated with inappropriate attitude towards company environmental policies, which this system will fundamentally change (accidents,

regulatory sanctions, difficulties in attracting new investors including foreign ones, barriers in obtaining bank loans by consumers, etc.).

Keywords: *enterprise environmental management; environmental safety; environmental protection; ISO 14000 standard; socially responsible economy.*

Постановка проблеми. Вирішення глобальних і локальних екологічних проблем передбачає використання широкого арсеналу наукових, технічних та інших методів, зокрема, розвитку теорії і практики екологічного менеджменту. Екологічний менеджмент як галузь наукового знання тільки формується. Він народжується на стику управлінських і екологічних наук. Поки не існує єдиної теорії екологічного менеджменту, що об'єднує всі його аспекти. Сучасний екологічний менеджмент – це набір гіпотез, принципів, методів, це, швидше за все, еколого-управлінська філософія, а не звід теоретичних знань і практичних рекомендацій. Розробка теоретичних основ екологічного менеджменту залишається важливим завданням [1].

Щоб розкрити сутність екологічного менеджменту необхідно для початку дати йому визначення. Екологічний менеджмент – це система екологічно орієнтованого управління сучасним виробництвом. Незалежно від типу і характеру виробництва будь-яке підприємство пов'язане з навколишнім природним середовищем. На всіх етапах господарської діяльності відбувається обмін речовинами, енергією та інформацією з природою.

Екологічний менеджмент є частиною менеджменту господарської діяльності, одним з напрямків реалізації екологічних цілей підприємства, його екологічної політики. Це нова підсистема менеджменту підприємства пов'язана із забезпеченням конкурентоспроможності, якості та екологічної безпеки продукції, соціального розвитку підприємства, а також зниження його негативного впливу на навколишнє середовище [2].

Реалізація на практиці системи екологічного менеджменту дозволить здійснити його основну функцію – забезпечення балансу між можливостями природи і антропогенним впливом підприємства на навколишнє природне середовище. Така модель екологічного менеджменту спирається на концепцію сталого розвитку, під якою розуміють соціально-економічний розвиток, що здійснюється в гармонії з навколишнім природним середовищем і передбачає задоволення потреб майбутніх поколінь в тій же мірі, що і нині живуть.

Нині в Україні працюють такі системи стандартизації: Державні стандарти України (ДСТУ), які ми одержали у спадок від колишнього Радянського Союзу (їх понад 19 тисяч), 50 тис. галузевих стандартів, численні стандарти науковотехнічних та інженерних товариств і спілок, технічні умови та стандарти підприємств. Поки що зовсім мало (понад 700) технічних умов, гармонізованих із європейськими нормами. Вихід України на зовнішні ринки потребує подальшого вдосконалення і розвитку системи стандартизації в країні, яка одночасно буде спиратися на європейські норми, яких тепер налічується понад 8000, а в розробці перебувають ще 5000. Проте для того, щоб наша система кореспондувалася із системою європейських країн, необхідно гармонізувати 80%, тобто 6,4 тис. стандартів [2, с. 314].

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблематикою екологічного менеджменту на протязі тривалого часу займалися відомі вчені економісти, а саме: О.І. Гуторов, О.М. Ворожко, О.О. Павленко, Н.М. Лозовська, В.О. Мартиненко, Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук, Т.А. Трифонова, Н.В. Селиванова, М.Е. Ільїн та ін.

Екологічним аспектам управління діяльністю підприємств присвячені праці таких вітчизняних учених, як: О.Ф. Балацький, П.В. Барна, В.Н. Боронос, В.В. Буряковський, О.В. Китаєв, Л.Ф. Кожушко, Л.Г. Мельник, П.Н. Рубанов, П.М. Скрипчук, М.К. Шапочка та ін.

Але деякі питання щодо аналізу особливостей екологічного менеджменту у взаємозв'язку з системою охорони навколишнього середовища, охорони праці та принципів екологізації..

Мета дослідження. Метою роботи є визначення базису екологічного менеджменту та фактори впливу на екологічний менеджмент, напрямки природоохоронної діяльності та види екологічних робіт на підприємстві в системі охорони праці на підприємстві.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Сучасний світ немислимий без заводів і фабрик, що виробляють продукти, необхідні для життя сучасної людини. Але в той же час практично стало буденним недбале ставлення до навколишнього середовища з боку працівників цих підприємств, які намагаються обійти екологічні стандарти під виглядом того, що вони виробляють необхідні товари. Але ми не повинні забувати, що сама перша необхідність для людини повинна бути середовищем, в якому він живе.

Найслабкішою ланкою у існуючому механізмі управління охороною навколишнього середовища є недостатня економічна зацікавленість підприємств у ефективному використанні природних ресурсів та охороні навколишнього середовища.

У системі заходів щодо стимулювання екологічної та енергозберігаючої діяльності розробляється та цілеспрямовано використовується економічний механізм впливу на виробництво, що створює умови для підвищення безпосередньої матеріальної зацікавленості робочої сили підприємств у забезпеченні раціонального використання, захисту та відтворення природних ресурсів, є важливими. Цей механізм базується на методах економічного управління, суть яких полягає в управлінні інтересами та через інтереси.

Основним об'єктом управління є різні екологічні аспекти діяльності підприємств (наприклад, використання небезпечних речовин та матеріалів, екологічна діяльність тощо). У міжнародних стандартах ISO 14000 екологічний аспект визначається як частина підприємства, його продуктів або послуг, які взаємодіють або можуть взаємодіяти з довкіллям.

Серія стандартів ISO 14000 містить практичні інструменти для різних екологічно-відповідальних компаній і організацій.

ISO 14001: 2015 та вся ця серія стандартів, таких як ISO 14006: 2011 містять інформацію про системи навколишнього середовища для досягнення цих цілей. В інших стандартах даної серії акцент зроблений на специфічних підходах, таких як аудит, комунікації, маркування та аналіз життєвого циклу, а також на проблемах навколишнього середовища, таких як кліматичні зміни.

Серія стандартів ISO 14000 розробляється технічним комітетом ISO/TC 207 і різними підкомітетами [3].

Сертифікація ISO 14001 включає такі етапи:

- визначення сфери сертифікації;
- діагностичний аудит, проведений за бажанням компанії, що передбачає попередню оцінку ступеня відповідності системи екологічного менеджменту вимогам, прописаним в стандарті;
- сертифікаційний аудит:
 - а) перевірка готовності організації до проведення сертифікації;
 - б) аналіз впровадження та ефективності системи менеджменту організації [4].

Завдання екологічного менеджменту та екологічної політики на підприємстві формуються, виходячи з поставлених цілей і певних тимчасових рамок. Мета і завдання ставляться як для підприємства в цілому, так і для окремих структурних підрозділів, з урахуванням їх специфіки та для відповідних рівнів управління. Далі визначаються вимірювані показники екологічності, що характеризують екологічне управління і

функціонування виробничо-господарської системи. Висновки про досягнення поставлених цілей і зміни при здійсненні екологічної політики формуються, виходячи з аналізу показників екологічності, наприклад, таких як:

- кількість використовуваних сировинних матеріалів і енергії;
- кількість викидів газів, наприклад CO₂;
- кількість твердих відходів, вироблених в розрахунку на одиницю продукції;
- ефективність використання сировини і енергії;
- число аварій, пов'язаних з впливом на навколишнє середовище;
- рівень утилізації відпрацьованих матеріалів;
- рівень переробки матеріалів, використовуваних для упаковки;
- кілометраж пробігу транспортних засобів, що припадає на одиницю продукції;
- кількість виділених газоподібних забруднювачів;
- інвестиції в охорону навколишнього середовища;
- число судових позовів, пов'язаних з екологічними порушеннями [5].

В Україні сьогодні з необхідністю впровадження та сертифікації систем управління якістю навколишнього середовища стикаються в першу чергу підприємства, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність або мають партнерів за кордоном. Необхідність підвищення конкурентоспроможності, що диктується умовами зовнішньоекономічного ринку, змушує керівників підприємств робити кроки по шляху приведення своєї діяльності до загальноприйнятих вимог світових стандартів, але вже в області охорони навколишнього середовища. При цьому діюча система управління, узгоджується з вимогами стандартів ISO 9000, приймається як база для побудови систем управління якістю навколишнього середовища на основі ISO 14000. На Заході практикується одночасне впровадження систем управління якістю навколишнього середовища і якістю продукції, що випускається, в тому числі і по екологічним вимогам .

В умовах зростаючої глобальної конкуренції, зниження споживчого попиту і зростання екологічних ризиків сучасні системи екологічного менеджменту підприємств виконують не тільки функції мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, але і функції стимулювання екологічних інновацій. Основними проблемами широкого впровадження систем екологічного менеджменту в практику господарської діяльності українських підприємств є наступні:

- 1) відсутність єдиної інтегрованої системи менеджменту на більшості підприємств, низький рівень загального менеджменту;
- 2) суперечливість і відсутність методологічної єдності діючої нормативно-правової бази;
- 3) відсутність єдиного органу розробки і впровадження стандартів (не всі стандарти переведені і доопрацьовані) і системи сертифікації;
- 4) недовіра до стандартів і негативний досвід сертифікації по ISO 14000 [6].

Підприємство має ідентифікувати і оцінити всі зовнішні і внутрішні критерії. Зовнішні критерії – це нормативно-правові та ін. Вимоги, безпосередньо пов'язані з екологічними аспектами здійснюваної виробничо-господарської діяльності. Внутрішні критерії розробляються і застосовуються при відсутності зовнішніх критеріїв, що регламентують діяльність підприємств [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, стійкість підприємства як елемента мікроеколого-економічної системи являє собою еколого-економічну стійкість, яка залежить як від екологічних, так і від економічних чинників. Іншими словами, еколого-економічна стійкість промислового підприємства – стаціонарний стан підприємства в певний момент часу, що характеризується параметрами екологічних і

економічних підсистем, а також здатністю підприємства зберігати ці показники (параметри) під впливом постійно мінливих зовнішніх і внутрішніх факторів. Для створення ефективної системи управління охороною навколишнього природного середовища в Україні необхідно внести реформу в податкову та фінансову сферу, яка буде включати заходи щодо впровадження послідовної фінансової, кредитної та податкової політики. Необхідно створити стабільне, стимулююче раціональне використання податкової системи та механізму пільг, формування гнучкої системи екологічного страхування з метою накопичення фінансових ресурсів для усунення шкоди, завданої навколишньому середовищу.

References

Література

1. Minchichova, V.S. (2016). *Ekologicheskii menedzhment kak sostavliaiushchaia korporativnoi sotcialnoi otvetstvennosti i sistemy menedzhmenta kachestva mezhdunarodnogo biznesa v razreze kontseptcii ustoichivogo razvitiia* [Environmental management as a component of corporate social responsibility and the quality management system of international business in the context of the concept of sustainable development]. *Molodoi uchenyi* [Young scientist], No. 9, P. 654–657 [in Russian].
1. Минчичова В. С. Экологический менеджмент как составляющая корпоративной социальной ответственности и системы менеджмента качества международного бизнеса в разрезе концепции устойчивого развития / В. С. Минчичова // Молодой ученый. – 2016. – № 9. – С. 654–657.
2. Petryk, M.P. (2008). *Ekolohichna standartyzatsiia ta sertyfikatsiia yak umova intehratsii Ukrainy v mizhnarodni struktury* [Ecological standardization and certification as a condition of Ukraine's integration into international structures]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. L. Ukrainky. Serii: Biolohichni nauky* [Scientific Bulletin of Volyn National University named after L. Ukrainka. Series: Biological Sciences], No. 3, P. 312–318 [in Ukrainian].
2. Петрик М. П. Екологічна стандартизація та сертифікація як умова інтеграції України в міжнародні структури / М. П. Петрик // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Біологічні науки. – 2008. – № 3. – С. 312–318.
3. Belov, G.V. (2006). *Ekologicheskii menedzhment predpriatia* [Ecological management of the enterprise]. Moscow: Logos. 240 p. [in Russian].
3. Белов Г. В. Экологический менеджмент предприятия / Г. В. Белов. – М.: Логос, 2006. – 240 с.
4. Hardashuk, T. (2002). *Upravlinnia pryrodoiu* [Nature Management]. In: *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. V.I. Shynkaruk (chairman of the editorial board) et al.; L.V. Ozadovska, N.P. Polishchuk (scientific editors); I.O. Pokarzhevskia (artwork). Kyiv: Abrys. P. 658 [in Ukrainian].
4. Гардашук Т. Управління природою / Т. Гардашук // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Полішук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – К.: Абрис, 2002. – С. 658.
5. Korotkov, E.M. (1996). *Kontseptciia ekologicheskogo menedzhmenta* [The concept of environmental management]. In: *Problemy okruzhaiushchei sredi i prirodnykh resursov* [Problems of the environment and natural resources]. Moscow: VINITI. P. 23 [in Russian].
5. Коротков Э. М. Концепция экологического менеджмента / Э. М. Коротков // Проблемы окружающей среды и природных ресурсов. – М.: ВИНТИ, 1996. – С. 23.
6. *Ekologicheskii menedzhment predpriatia* [Ecological management of the enterprise]. INFO MANAGEMENT. Retrieved from:
6. Экологический менеджмент предприятия [Электронный ресурс] // INFO MANAGEMENT. – Режим

- http://infomanagement.ru/lekciya/Ekologicheskii_menedzhment_predpriyatiya [in Russian].
7. Stan ekolohichnoho menedzhmentu v Ukraini. Systema ekolohichnoho menedzhmentu [The state of ecological management in Ukraine. System of ecological management]. Retrieved from: https://pidruchniki.com/80540/ekonomika/stan_ekologichnogo_menedzhmentu_ukrayini_sistema_ekologichnogo_menedzhmentu [in Ukrainian].
8. Melnik, L.G. (2006). *Ekonomika razvitiia* [Development economics]. Sumy: Universitetskaia kniga. 652 p. [in Russian].
9. Trifonova, T.A., Selivanova, N.V., Ilina, M.E. (2003). *Ekologicheskii menedzhment: ucheb. posobie* [Environmental Management: textbook]. Vladimir, Vladimir State University. 291 p. [in Russian].
10. Serov, G.P. (2000). *Ekologicheskii audit: ucheb.-prakt. posobie* [Ecological audit: a practical training manual]. Moscow: Ekzamen. 448 p. [in Russian].
11. *Ekolohiia i zakon: ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy: u 2 kn.* [Ecology and law: ecological legislation of Ukraine: 2 books]. Eds. V.I. Andreitsev; NAS of Ukraine, Institute of State and Law of V. Koretskyi. Kyiv: Yuryнком Inter, 1997. 374 p. [in Ukrainian].
- доступа: http://infomanagement.ru/lekciya/Ekologicheskii_menedzhment_predpriyatiya.
7. Стан екологічного менеджменту в Україні. Система екологічного менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/80540/ekonomika/stan_ekologichnogo_menedzhmentu_ukrayini_sistema_ekologichnogo_menedzhmentu.
8. Мельник Л. Г. *Экономика развития* / Л. Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2006. – 652 с.
9. Трифонова Т. А. *Экологический менеджмент: учеб. пособие* / Т. А. Трифонова, Н. В. Селиванова, М. Е. Ильина; Владим. гос. ун-т. – Владимир, 2003. – 291 с.
10. Серов Г. П. *Экологический аудит: учеб.-практ. пособие* / Г. П. Серов. – М.: Экзамен, 2000. – 448 с.
11. *Екологія і закон: екологічне законодавство України: у 2 кн.* / за ред. В. І. Андрейцева; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Юринком Інтер, 1997. – 374 с.